

Nettverket for bygningsvern og tradisjonshåndverk søker
forskningsmidler fra Kulturrådet til prosjektet:

Bygningsvern-håndverk-forskning

Bærekraftig kunnskapsforvaltning i bygningsvernet.

Bygningsvern som praksis.

Stortingsmeldingen Framtidas Museum (st. meld. Nr. 49 2008-2009:149) slår fast at «Museenes samlinger skal sikres og bevares best mulig for ettertiden og gjøres tilgjengelige» mens Humaniorameldingen (Meld.St.25 2016-2017:42) presiserer at museenes samlinger har «stor betydning som kilder for forskning, undervisning og kunnskapsutvikling». Det legges også vekt på at «forskningsperspektivet ikke kan ses isolert, men får avgjørende betydning for museenes innsamlings-, bevarings- og formidlingspolitikk (St.meld. nr. 49 2008-2009:81). Gjennom en langtrekkende konsoliderings- og profesjonaliseringsprosess og oppbygging av museumsnettverkene ser vi at sektoren er faglig styrket.

Bygningsvern er avgjørende i forvaltningen av friluftsmuseene og viktig i samfunnet utenfor men vi registrerer at vi ligger langt bak de politiske målsetningene om å ha «alt på stell». De nasjonale resultatmålene fra Stortingsmelding nr. 16 fra 2004-2005 «Leve med kulturminner» som presiserer at fredete og vernede bygninger skal ha normalt vedlikeholds nivå innen 2020, må i beste fall forskyves utover i tid. Det samme budskapet repeteres syv år etterpå «Framtid med fotfeste». (Meld. St. 35 (2012-2013)). Her påpekes det videre at

Samlet sitter Riksantikvaren med sitt regionalapparat, Bygg og Bevar, Kulturminnefondet, museene og bygningsvernssentrene på en omfattende kompetanse om eldre bygg. Denne kompetansen omfatter blant annet kunnskap om hvordan man bør sette i stand og vedlikeholde bygningsmassen slik at den skal kunne tåle et varmere og våtere klima (s56-57).

Det er et mål at museenes bygningsvern skal være kunnskapsbasert og Kulturrådet vil styrke arbeidet med bygningsvern i sektoren (Kulturrådet 2018). Det ordinære bygningsvernet har sine 2020-mål. Vi ved museene skal i tillegg tilgjengeliggjøre bygningene for god formidling og må gjøre våre egne valg for å få til dette. Rapporten om museenes møte med klimautfordringene fastslår at museene har store utfordringer men at nøkkelen til suksess er å bygge opp kompetansen (Byggnettverket og Håndverksnett 2016:201). Her er den store utfordringen at kunnskapen er smurt klattvis utover i feltet og kan være vanskelig tilgjengelig. Feltet er så komplekst at den praktiske kunnskapen må rekonstrueres i hvert enkelt tilfelle. Dermed kan man ikke administrere eller regelstyre seg unna at håndverkerne som utfører arbeidet er analytiske og reflekterte med stor metodisk bevissthet.

Etter å ha arbeidet i feltet over lengre tid og analysert Stavkirkeprogrammet hevder førstekonservator ved Norsk Folkemuseum, Terje Planke (2016) at bygningsvernfeltet både er preget av tilfeldig kunnskapsoppbygging og en systematisk interessekonflikt mellom ulike profesjonsperspektiver. I evalueringen av museumsnettverkens bygningsvernkongress i 2014 var det imidlertid et klart ønske fra både håndverkere og konservatorer om en konkret, praktisk dialog mellom utøverne (Håndverksnett 2014). Det nylig sammenslåtte museumsnettverket for Bygningsvern og tradisjonshåndverk (tidligere Byggnettverket og Håndverksnett) mener det er på høy tid at det igangsettes en systematisk kunnskapsoppbygging innen dette feltet og at museene bør stå sentralt i dette arbeidet. For å få til dette må det arbeides med metodeutvikling i praksisnære forskningsprosjekter. Denne kunnskapsutviklingen er viktig for museenes egen del, og opp mot behovene i samfunnet, utenfor museumsgjerdet.

Store utfordringer i bygningsvernet: Friluftsmuseene er som skapt for å være forskningslaboratorier i bygningsvern. Mange av bygningene er flyttet ned i et varmt og fuktig

kystklima fra høytliggende, kalde og tørre områder. I tillegg til at vi bevarer bygningene våre i vanskelige klimasoner opplever vi en forverring av situasjonen grunnet tre faktorer. I museumsnettverkens «klimarapport» Varmare, våtare, villare» slås det fast at bygningene har stått tilstrekkelig lenge med for lavt fokus på bevaring, vi ser at klima endrer seg og det er minkende toleranse for å bruke sterke giftstoffer i bygningsvernet (Byggnettverket og Håndverksnett 2016). I tillegg har fokus skiftet fra å ensidig bevare objektene til også å ta vare på den immaterielle kulturarven som blant annet er representert i selve håndverket. Å ha et bærekraftig bygningsvern ved museene, med eller uten 2020-målene i sidesynet, krever med dette utgangspunktet en kunnskapshevning i hele feltet og spesielt på håndverkssiden:

Målet med dette prosjektet er derfor å trekke forskningsprosessen inn i det daglige forvaltningsarbeidet for å skape grunnleggende, ny empirisk kunnskap som trengs i bygningsforvaltningen og samtidig løfte metodikken og den reflekterende praksisen til både håndverkerne og bygningskonservatorene.

Dette skal foregå gjennom et tett samarbeid hvor deltagerne får innsikt i hverandres perspektiver. Gjennom denne prosessen skal prosjektet bygge opp et nytt metodesett som tar både bygningen, forvaltningen og individenes fagkunnskap på alvor. Bygningsvernet er på sin egen måte hyperkomplekst fordi håndverkerne skal behandle nærmere 1000 års byggeskikk, fra hele landet, med tilhørende teknologier. Det sier seg selv at ingen kan lære seg hele dette feltet. Man må lære seg å gå inn i det enkelte prosjekt man har for hånden og finne fram til den nødvendige kunnskapen som trengs. Derfor trengs det mer fokus på metodikken enn på selve kunnskapsutøvelsen. Som antikvar eller håndverker kan man for eksempel gjerne bygge videre på sin egen tradisjon for å stille spørsmål til andre tider og steder. Om man derimot begynner å besvare spørsmål fra andres tradisjoner med sin egen er man på grunnleggende feil spor. Vi må forstå den enkelte bygning fra innsiden.

For å gjennomføre prosjektet vil vi underveis utvikle og implementere en metodikk som kan kategoriseres som **veiledet aksjonsforskning**. I tillegg til at håndverkerne og antikvarene får et faglig løft gjennom et konkret samarbeid i lokale prosjekter skal det gjennomføres en systematisk kunnskapsutveksling innenfor (og utenfor) det nyfusjonerte museumsnettverket for bygningsvern og tradisjonshåndverk. Her er målet å reflektere over og utvikle selve metodesettet. Prosjektet er bygget opp slik at vi vil spre metodikken i hele fagmiljøet gjennom en bredt sammensatt faggruppe, lokale praksisseminarer, nettverkets årlige breddeseminarer, blogging samt å publisere resultatene i et fagfelleurdert tidsskrift.

... oOo ...

BAKGRUNN: Om vi studerer arbeidene som er gjort ved de større friluftsmuseene fram mot 1950-tallet ser det ut til at det har vært en god del dyktige håndverkere med innsikt i tradisjonene de har jobbet med. Med mekaniseringen og siden industrialiseringen av byggfagene er den dype kunnskapen med vekt på prosess og sammenheng fjernet fra håndverkeren. Det er i dag ingeniører som definerer normalhåndverket gjennom tekniske forskrifter. Fagfeltet er inne i en krisesituasjon, basert på en misforstått separasjon mellom mellom ånd og materie:

Bygningsvernet kan sees som en flersidig praksis hvor initiering av prosjekter, avgjørelser og utførelse foregår adskilt fra hverandre. Lett karikert kan vi si at bygningsantikvaren har definert hva som skal gjøres og stått for dokumentasjonen mens håndverkeren har utført arbeidet. Om vi forfølger karikaturen kan vi si at hodet og hånden er separert og fungerer hver for seg. Hvordan arbeidet skal gjøres har vært overlatt til økonomiske rammer, lokal praksis og vekslende grad av dialog. Her har antikvarene hatt relativt liten praktisk innsikt mens håndverkerne har lent seg på sin egen, handlingsbårne tradisjon. Refleksjonen rundt dette har i beste fall vært tilfeldig og håndverkeren har stått nederst i hierarkiet (Planke 2016). I museene har vi sett hvordan konservatorenes iver etter å standardisere «ferdigløsninger» er gitt form gjennom

Museumshåndboka (1980). Her er det lagt vekt på ensartede løsninger snarere enn å fokusere på metodikken og det å bygge opp kompetanse. Dette har ført til en sanering av lokal tradisjon snarere enn å forvalte byggeskikken og kunnskapen.

Også den klassiske forskningstradisjonen på eldre byggeskikk ligger nede for telling. Den eldre generasjonen med Arne Berg, Haakon Christie og Arne Lie Christensen i spissen har lagt inn årene. Riksantikvaren kalte derfor inn de akademiske universitetsfagene som arkitekturhistorie, kulturhistorie, kunsthistorie og arkeologi til et møte i 2016 for å revitalisere forskningsfeltet rundt den eldre byggeskikken generelt og stavkirkene spesielt. Resultatet av møtet og påfølgende seminarer har ikke gitt konkrete forhåpninger om en oppsving i undervisnings- og forskningsfeltet. Det viktigste som har skjedd på stavkirkeforskningsfronten i senere tid er den fagfelleverderte boka som kom ut i etterkant av Stavkirkeprosjektet (Bakken m fl. 2016). Innenfor eldre, profan byggeskikk har det skjedd lite siden Arne Berg kom ut med sin monumentale seksbindsserie *Norske tømmerhus frå mellomalderen*. Her dokumenteres den enkelte bygning samtidig som det lages en samlet, overordnet framstilling av teknologien og grunntrekkene i byggeskikken (Berg 1998).

Bygningsvernsfeltets grep opp mot håndverket består av en rekke formaninger (chartere) og noen enkeltstående studier med størst vekt på overordnede forvaltnings og dokumentasjonsperspektiver. Det er mye litteratur rundt verdivurdering opp mot prioriteringsbehovet ved de nye verneplanene for offentlige kulturhistoriske eiendommer. Det finnes også en rekke enkeltstudier innen ulike fagfelt, men ingen av disse arbeider med utvikling av håndverksmetodikken. Metodikken finner vi i størst grad gjennom formanende chartere (Veneziacharteret (1964), Principles for the preservation of historic timber structures (1999), Charter on the built vernacular heritage (1999)). Autentisitetsdebatten har, gjennom en 20-årsperiode har synliggjort forvaltningens og forskningens perspektiver på reparasjonsarbeidene. Dette har vist seg å være spennende, problematiserende men også lite utviklende eller konstruktivt perspektiv (se Planke 2008;119). Perspektivene fra dette feltet viser seg lite brukbart når man står i skarpe, reelle håndverksprosjekter. Det er systemperspektiver som er lite anvendbare i de konkrete situasjonene. Det er snarere den innarbeida metodikken som får praktisk betydning (Planke 2016). Over hele fjøla påpekes det imidlertid at det er den menneskelige faktoren, håndverkskompetansen som er det svakeste, og viktigste leddet i lenken (Byggnettverket og Håndverksnett 2016:201). For museenes del har UNESCO-konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven et stort potensiale for å gi en ny retning i forvaltning av håndverkskunnskapen knyttet til bygningsvernet (St.prp. nr. 73 2005-2006).

Det har i tråd med dette foregått en del småprosjekter «nedenfra og opp» for å utvikle og spre kunnskap. Norsk Håndverksutvikling har fokus på utøvelse av den handlingsbårne kunnskapen. Flere fylker har satsset på Næmingeordningen for å lære opp håndverkere i utøvelse av lokale byggeskikksteknikker, fagskolen utvikler nå et tilbud for antikvarisk håndverk, og det undervises i tradisjonelle teknikker, kildestudier og refleksjon ved det nye bachelorstudiet i Tradisjonelt bygghåndverk ved NTNU. I denne utdanningen er det flere netterksmuseer som fungerer som læringsarenaer og disse museene har studenter på bachelorprogrammet. Bacheloroppgavene som kommer ut fra studiet i Tradisjonelt bygghåndverk og teknisk bygningsvern holder et svært høyt nivå, og det er et masterprogram på trappene. Det er også opprettet en rekke bygningsvernsentre på fylkesnivå, og ofte i tett samarbeid med konsoliderte museer. Byggnettverket og håndverksnett har hatt fokus på den praktiske kunnskapen i tradisjonen og forvaltningen og arrangert en rekke seminarer og kurs knyttet til medlemsmuseenes lokale prosjekter de siste femten årene og arrangerte Bygningsvernkongressen i 2014.

Det er en enkel kjensgjerning at den praktiske kunnskapen må bygges opp igjen gjennom å legge stein på stein og stakk på stakk. Men ingen av de overforstående prosjektene, som fokuserer på kunnskapsbygging går grunnleggende løs på å utvikle og reflektere over metodespørsmål som vi skal gjøre i denne profesjonsdrevne aksjonsforskningsstudien.

... oOo ...

Det er enkelt å slå fast at kunnskapsoppbyggingen innen bygningsvernet er forfallsdrevet (Fjeldheim 2012, Planke 2008; 2016). Vi får innsikt gjennom å reparere objektene men det er liten eller ingen grunnforskning på tematikken. Det vil si at vår kunnskapsbygging følger objektene forfall. Dette medfører på den ene siden at kunnskapsoppbyggingen i hovedsak omhandler de objektene som har høyest verdi og samtidig forfaller. På den andre siden er kunnskapsoppbyggingen tilfeldig, uten kvalitetssikring og med svak overordnet eller faglig styring.

I tillegg til at kunnskapsoppbyggingen i bygningsvernet er forfallsdrevet kan vi også identifisere en skippetaksmentalitet. Det er naturlig å peke på politisk finansierte prosjekter som Riksantikvarens middelalderprosjektet og stavkirkeprogrammet fra henholdsvis 1990 og 2000-tallet, og at prosjekter gjerne materialiseres gjennom tungt forfall (brannslukking) snarere enn å være i forkant (Fjeldheim 2012 og Planke 2016).

Summen av disse trekkene medfører at kunnskapsoppbyggingen innen dette store forvaltningsfeltet både er svak og skeiv. Gjennom å trekke analyse og forskning inn i forvaltningsprosessene ved museene ønsker vi, som stabile institusjoner - med langsiktige horisonter, å gjøre en innsats for langsiktig kunnskapsoppbygging og forvaltning. Metodikken består i å studere ett enkeltobjekt ved hver enkelt bygningssamling som objekt og prosess og bruke selve forskningsprosessen for å bygge og utveksle kunnskap. På denne måten kan vi supplere og berike det øvrige bygningsvernet og den offentlige forvaltningen på feltet og vise at museene kan.

Museene er en perfekt arena for denne typen aksjonsforskningsprosjekt. Vi har dyktige fagfolk i feltet (både håndverkere og bygningsantikvarer) og viktige, skarpe prosjekter med stor relevans. Men til tross for at museene er stabile institusjoner med langsiktige horisonter har vi liten tro på at vi kan få bygget opp en altomfattende grunnforskning innenfor dette tema. Gjennom dette prosjektet ønsker vi å omgjøre forfallet til en faglig resurs gjennom å anvende etablerte reparasjonsprosjekter til å utvikle refleksiv og systematisk, vitenskapelig kunnskapsoppbygging som ivaretar behovet for forvaltning av både den materielle og immaterielle kulturarven innenfor byggeskikkfeltet. Målet med prosjektet er i tråd med dette å utvikle en forskningsmetodikk og en forskningskultur som bygger videre på restaureringshåndverkerens analytiske praksis (Planke 2016) gjennom en rekke, konkrete aksjonsforskningsprosjekter. Den nyetablerte metodikken og kulturen for å analysere, forstå byggeskikken kan deretter få virke i lang tid framover som en ny praksis i bygningsforvaltningen.

... oOo ...

VEILEDET AKSJONSFORSKNING: Det fins selvsagt mange ulike måter eller metoder å drive kunnskapsutvikling på. Disse vil ha ulike egenskaper og passe opp mot ulike felt. For over seksti år siden karakteriserte for eksempel Charles Percy Snow forholdet mellom naturvitenskap og kulturfagene som en kløft fylt opp av fordommer og motvilje. Snøws begrep «de to kulturer» lever videre i beste velbegående (Sjøberg 2009) til tross for ulike forsøk på å bygge bro over kløften. Begrepet om de to kulturer kan gi inntrykk av at det eksisterer en dikotomi, altså et innebygget motsetningsforhold som utelukker hverandres synsmåter. Dette er imidlertid en klassifiseringsfeilslutning. Det er ingen iboende motsetning mellom disse to kulturene. Vi kan kanskje heller identifisere en mangslungen virkelighet og kan i dette tilfellet for eksempel lage en likesidet trekant mellom naturfagene, kulturfagene og profesjonsfagene. Om man så definerer feltet bygningsvern som et kulturanliggende, et naturfaglig felt eller et profesjonsområde vil man komme fram til svært ulike metodikker for å studere fenomenet.

Samfunns- og kulturfagenes måte å studere aktører har tradisjonelt foregått gjennom observasjon og/eller dialog (Campbell 1996). Forskeren plasserer seg i relasjon til objekter og subjekter med en eller annen form for deltagelse men forskjellen mellom handling og observasjon av handling er ikke blitt tatt på alvor, heller ikke i store deler av den fenomenologiske retningen skrev Campbell i 1996. Vi skal ikke underslå at det har skjedd mye innen fenomenologien siden den tid men man kan uansett ikke unnsnippe forskjellen mellom å se på noe og det å være en reell utøver. Dette skillet finner vi også inntil profesjonsstudiene: man kan komme inn i profesjonen fra utsiden eller arbeide med profesjonens eget perspektiv som en utøver, når man som vi vil dokumentere og reflektere over praksiser som en del av det å utvikle faget og metodikken.

I dette prosjektet vil vi gå løs på bygningsvernet som et profesjonsforskningsprosjekt. Vi vil studere objektene fra «bygningens perspektiv» (Planke 2008), se forvaltningshistorien fra et «biografisk perspektiv» (Ruud og Planke 2011) og ikke minst lese og tolke bygningen med håndverkerens utøverblick, både når det dokumenteres og når bygningen repareres. I Plankes doktorgradsavhandling (2001) utvikles det en tradisjonsanalytisk metode hvor man blant annet forfølger håndverkerens perspektiver og intensjoner i vekslende situasjoner. Den omsøkte studien vil på denne måten inneholde en pluralisme av ulike blick når vi studerer bygningen fra innsiden, utsiden eller fra ståstedet til en posisjonert aktør som selv inngår i feltet.

Aksjonsforskning består ofte i å endre et felt fra innsiden, sett fra utøvernes perspektiv, innenfor miljøets egen kontekst, gjennom samarbeid, dialog, eksperimentell virksomhet og refleksjon. Som aksjonsforsker har man gjerne en dobbel byrde, gjennom å både være aktør og å forske, eller å skape endring og teste hypoteser rundt endringene (Herr and Anderson 2015). Dette er langt fra ideen om objektivitet og renslighet. Herr og Anderson (2015) poengterer at ideen om det vitenskapelige samfunnet er viktig fordi det som «teller» som gyldig forskning er, for å si det med sosiologien, en sosial konstruksjon. Det er kanskje på grunn av de skitne arbeidsnevne aksjonsforskningsmiljøet har så lav status innen noen miljøer? I boka Aksjonsforskning i Norge åpner redaktørene med å presisere at:

Interessen for aksjonsforskning er økende i Norge og internasjonalt, og at aksjonsforskning er i ferd med å bli en akseptert forskningstilnærming. Mange norske aksjonsforskere har allikevel erfart at det fortsatt blir stilt spørsmål ved kombinasjonen av utviklingsarbeid og forskning som er en kjerne i aksjonsforskningen, og at det er et betydelig behov for å styrke kunnskapen om aksjonsforskning (Gjötterud et al. 2017:15).

En slik innledning legger ikke skjul på at det fremdeles kan være problematisk å velge aksjonsforskning som metode. Innfallsvinkelen kan sables ned både fra profesjonsfeltet og fra andre forskningstradisjoner. Vi har allikevel stor tro på at dette prosjektet kan gjennomføres som god aksjonsforskning og at det er en spennende innfallsvinkel å trekke metodikken inn i mange museer og bygningsvernfeltet. Våre erfaringer fra en rekke prosjekter er at enkelte bygningsvern avdelinger og håndverksmiljøer arbeider systematisk for å utvikle seg fra innsiden men at det trengs profesjonalisering og kvalitetssikring for at kunnskapsutviklingen skal kunne karakteriseres som forskning.

De ulike artiklene i boka Aksjonsforskning i Norge (Gjötterud et al. 2017) viser at det er en rekke norske miljøer og en viss bredde i feltet. Et grunntrekk de fremhever er at man trenger profesjonelle erfaringer og utprøving i praksisfeltet om man skal utvikle profesjonsbegrepene, praksiser og metodikk. I tillegg sikres det høy grad av relevans når forskningen utføres innenfor det egne fagfeltet. Problemstillingene blir relevante.

En retning av aksjonsforskningen består i at forskeren kommer inn i en praksis og deltar i prosessene, en annen tilsier at man forsker i sin egen virksomhet. Det er i det hele tatt et mangfold av forskningstradisjoner som har grodd fram innen vidt ulike studiefelt. Siden profesjonene ikke selv er rene vitenskapsretninger passer aksjonsforskningspraksisen sjeldent inn i noen enkelt forskningsdisiplinens renere metoder (Herr and Anderson 2015). I dette prosjektet kan vi utnytte fordelene ved begge metodene. På denne måten er både konservatoren og håndverkeren profesjonsutøvere i eget felt samtidig som de er tilskuere i hverandres praksiser. På denne måten kan man trenes opp i både refleksjon og perspektivforfølging. Og begge fagfeltene må gjøre seg forstått for hverandre underveis i prosjektet.

Gjötterud, Strangstadstuen og Krogh (2017:187ff) skriver om strategier for samarbeidende aksjonsforskning. Deres konklusjon er at det er mulig å bli aksjonsforsker gjennom deltagelse, uten tidligere erfaring fra dette, men man trenger en felles praksis for analyse for at alle skal oppleve seg som forskere snarere enn deltagere eller studieobjekter. I tråd med dette må alle deltagere være aktivt med i alle fasene. For å få til dette kreves det en form for veiledning underveis og vi har valgt å betegne metodikken som *veiledet aksjonsforskning*. For å skape grobunn for godt samarbeid er det viktig med en klar plan, men at denne bygges opp ut fra egne problemstillinger. Herr og Anderson (2015) viser til en aksjonsforskningssipral bestående av å utvikle en handlingsplan for å forbedre det som allerede foregår. Deretter skal man handle for å implementere planen, observere effekten innenfor sin kontekst for til slutt å reflektere over effekten sånn at man kan gjennomføre nye planer. Det viktigste er å finne en metodikk og en plan som passer for det enkelte prosjekt.

Det er for eksempel ikke slik at alle i innværende prosjekt kommer til å ha forskningserfaring med seg inn i prosjektet. Snarere tvert imot er det et mål å få med nye aktører ut fra en forståelse av likeverd i prosessene. Den bygningsantikvariske håndverkeren utfører til stadighet analyser av situasjoner og sammenhenger. Dette ligger integrert i arbeidet (Planke 2016). Jean McNiff (2017) presiserer så at om man så skaper en beskrivelse av hva man gjør, eller formulerer i klartekst hvordan noe henger sammen, så har man faktisk formulert en teori. Om man i tillegg kan få til en kildenær, dokumenterende praksis og en refleksjon over anvendbarheten over egen kunnskap kan vi begynne å nærme oss en metodisk praksis som er bærekraftig opp mot forvaltningsbehovene i tiden framover.

... oOo ...

KORT, KONKRET BESKRIVELSE: I dette prosjektet skal håndverkere og bygningskonservatorer ved ulike museer delta gjennom å studere fredede eller eldre bygninger hvor det uansett skal gjennomføres forvaltningstiltak. Hver deltager sender inn en delprosjektsøknad til nettverket og det velges ut åtte prioriterte delprosjekter som får støtte til forskningsarbeidet.

Prosjektet deles opp i fem faser.

- 1) Nettverksmuseer som ønsker å delta sender inn prosjektbeskrivelser og en søknad. Her beskriver de bygningen de ønsker å arbeide med i sitt delprosjekt og hvilke tema de vil arbeide med.
- 2) Undersøkelse av eksisterende dokumentasjon og publikasjoner om objektet og å dokumentere bygningen ut fra dagens perspektiver på objekt og prosess (bygning og håndverk), inklusive analyse av tilstand og behov for reparasjonsarbeid.
- 3) Dypdykk gjennom å rekonstruere verktøy og arbeidsprosesser parallelt med reparasjonsarbeidet.
- 4) Skrivning og publisering av fagfelleverdert artikkel
- 5) Rapportering og evaluering

Dokumentasjonen skal bestå av en redegjørelse for hva som allerede er publisert om bygningen og hva som finnes i arkivene. Videre skal det utføres en konkret dokumentasjon og lages en formell beskrivelse av de objektive forholdene (bygningen slik den står) og prosessen som bygningen er blitt til gjennom. Det er et klart mål at også de forvaltningsmessige aspektene skal studeres ut fra at bygningen er en fullskaladokumentasjon av tidligere forvaltningsvalg. Vi kan med dette studere selve forfallet. Dette har to effekter: vi kan studere klimabelastningen på bygningen direkte. Samtidig kan vi lære av tidligere valg og unngå å repetere gamle feil. På denne måten læres vi opp i å forstå konsekvenser av tidligere valg. Dokumentasjonsarbeidet publiseres fortløpende på en felles nettplattform hvor hvert prosjekt har sin egen side på en felles blogg.

Det første poenget ved å se på den eksisterende og den nye dokumentasjonen er å oppdage og reflektere over hva vi i dag er ute etter og sammenligne dette med de eldre perspektivene. Med håndverkerens blikk flyttes fokus fra objektet til prosessene og alle de detaljene som inngår i det å gjennomføre en prosess fra skogen til ferdig reparasjon. Vår erfaring er at dette gir en unik kontekst for tolkningsarbeidet. Gjennom å reflektere over forskjellene kan vi komme med konkrete eksempler på nye perspektiver. Er for eksempel Arne Bergs dokumentasjonsarbeider så gode eller fullkomne som vi gjerne tror, eller kan vi komme vesentlig lengre i vårt arbeid når vi tar på oss håndverkerens briller?

Det er vanlig å hevde at det ikke finnes noen bestemt, allmenngyldig forvaltningsteori, men snarere at en må velge prinsipp i hvert enkelt tilfelle og at man dermed må argumentere for sine valg. Her er målet å komme ett nivå dypere ved å forstå både bygningens form, prosessene og de teknologiske relasjonene bygningen har inngått i.

Dokumentasjonsarbeidet skal i neste fase brukes aktivt opp mot analysen av hvilke tiltak som skal iverksettes på bygningen ved neste restaurering og ikke minst hvordan arbeidet skal gjennomføres. På denne måten kan det skapes en kunnskapsbasert, analytisk holdbare forvaltningsvalg for objektet. Deltagerne vil undersøke om de forstår vi mer av objektet og/eller prosessene bakenfor når det arbeides gjennom et konkret reparasjonsprosjekt. Og hva får man ut av å lese forfallshistorien (Se Planke 2008 eller

<http://heimtveiten.blogspot.com/> for et eksempel)? Målet er at prosjektene skal være praksis-orientert, med like stor vekt på det vi gjør som det vi sier eller skriver. Samtidig skal det legges stor vekt på analyse og refleksjon og publisering.

I den tredje fasen rekonstruerer vi arbeidsprosesser, objekter, verktøy og intensjoner. Her arbeides det eksperimentelt (historisk rekonstruksjon) men i tett dialog med den originale byggingen. Det er således en utfordring å være både kreativ i utforskningen og kildenær i bedømmingen av eksperimentene. Det vil også gjennomføres teknikk- og forvaltningssamlinger (praksisseminarer) for å spre kunnskapen innen hele bygningsvernet generelt og ved nettverkssamlinger spesielt. Seminarene skal brukes for å bygge kunnskap og vi vil gjennomføre systematisk utveksling mellom museene ved dokumentasjonsarbeidene.

De enkelte delprosjektene publiseres i Fortidsminneforeningens årbok hvor håndverkere og bygningskonservatorer sampubliserer. Målsetningen er at alle artiklene skal fagfellevurderes.

BEHOV: Det er et skrikende behov for å styrke forvaltningen av friluftsmuseene, både volummessig og mht måten å arbeide på. Dette feltet må løftes opp for at forvaltningen skal være kunnskaps- og forskningsbasert, og gjennomføres på en bærekraftig måte.

- Det er mange bygninger ved museene som har Tilstandsgrad 3 og som det må gjennomføres store prosjekter på.
- Dype inngrep og tilpassing til endret klima krever at vi er i forkant med å utvikle metodikken
- Gjennom ratifiseringen av UNSECO konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven og museenes tildelingsbrev er vi pålagt å forvalte den utøvende handverkskompetansen som er knyttet til byggeskikken.

EFFEKT: Denne studien er spesielt designet for å hjelpe hele fagprofesjonen videre ut fra der feltet i dag står. Vi trenger en ny metodikk som setter håndverkerne i stand til å arbeide bedre.

- Utvikle metodikk for kunnskapsbasert, analytisk, helhetlig og reflektert forvaltning hvor håndverket står i sentrum.
- Publisere ny, fagfellevurdert empiri om eldre byggeskikk og arbeidsmetodikken.
- Øke kompetansen blant håndverkere og bygningskonservatorer.
- Bygge opp kvalitetssikrede metoder for en mer bærekraftig forvaltning.
- Skape et godt miljø for samarbeid mellom individer, institusjoner i feltet og gjøre museumsnettverket sterkere.
- Bidra til å skape bedre faglig forståelse og gjensidig respekt mellom håndverkerne og bygningsantikvarene gjennom felles, praktisk utforskning- og dokumentasjonssamarbeid.
- Gjennomføre bedre forvaltningstiltak (basert på analyser og formålstjenlig dokumentasjon av kilder og prosesser) på skarpe, reelle prosjekter.

FORMIDLING: Prosjektet vil legges opp på en slik måte at vi har fire nivåer med formidling;

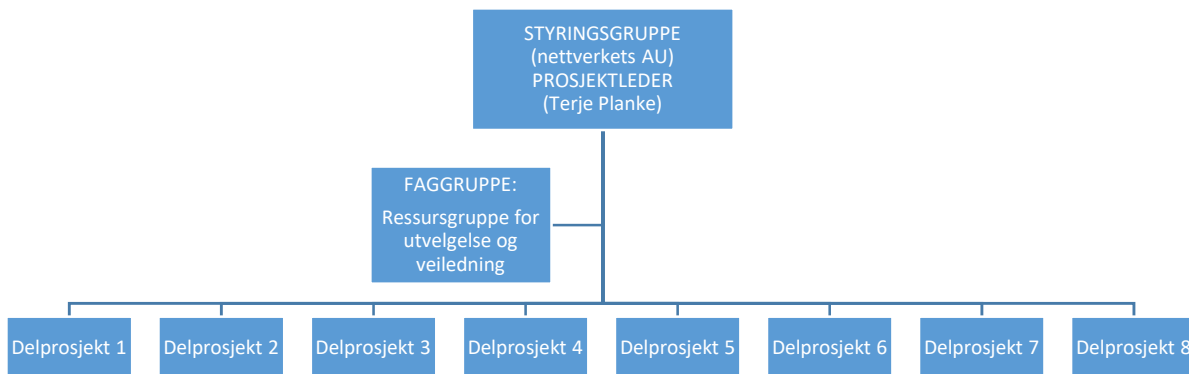
- Intern dialog mellom kolleger i den enkelte avdeling/ museum,
- Blogginlegg fra de ulike prosjektdeltagerne sørger for dialog innen hele prosjektgruppen og kan i tillegg følges eksternt. Her viser vi fram vår praksis og kan se til hva de andre gjør og hvordan de arbeider med sine praktiske analyser. Det blir således både håndverk og forskning. Håndverksmiljøet har god erfaring fra fagblogger (<https://skottbenk.com/> <http://heimtveiten.blogspot.com/> <http://baatlaben.blogspot.com/> <https://baatlab.wordpress.com/2014/09/26/bordlegning-ferdig/>). Disse blogginnleggene vil løftes ut i et bredere felt gjennom nettsidene til Bygg og bevar.
- Praksisseminarer og skravleseminarer innenfor museumsnettverket sørger for å løfte opp dialogen i hver fase. *Praksisseminarene* er åpne og inkluderende småtreff hvor ansatte fra to til fire nettverksmuseer møtes på et aktuelt prosjekt for å se på sine kollegers tolkninger og løsninger og arbeide i lag på materialbearbeiding, sammenfelling eller andre praktiske oppgaver.

Delprosjektdeltagerne får da testet ut sine tolkninger blant sine fagfeller, utenfor selve prosjektet og mottar veiledning fra fagfolk i ressursgruppen. De årlige *skravleseminarene* legges til museumsnettverkets årsmøte som alternerer mellom museene i nettverket. Det blir dermed arrangert tre til fire skravleseminarer iløpet av prosjektperioden.

- Avslutningsvis er målet at alle de utvalgte prosjektene publiseres i form av fagfellevurderte artikler i Årbok for fortidsminneforeningen. Vi kan også benytte oss av By og bygd, årbok for Norsk Folkemuseum.

... oOo ...

ORGANISERING AV PROSJEKTET OG DELPROSJEKTENE

Styringsgruppen består av arbeidsutvalget for Museumsnettverk for Bygningsvern og tradisjonshåndverk:

- Stian Myhren Stian.Myhren@norskfolkemuseum.no. Seksjonsleder. Leder av museumsnettverket for bygningsvern og tradisjonshåndverk. Håndverker. Arkitekturvern.
- Hanne Bergseth hanne.bergseth@handverksinstituttet.no. Rådgiver.
- Arnold Bjørn-Hansen Arnold.Bjorn-Hansen@bymuseet.no. Museumshåndverker.
- Kolbjørn Vegar Os Kolbjorn.Vegar.Os@rorosmuseet.no. Museumshåndverker. Prosjektleder.
- Sven Hoftun Sven.Hoftun@ryfylkemuseet.no. Museumshåndverker.
- Terje Planke Terje.Planke@norskfolkemuseum.no. Førstekonservator & USN (førsteamanuensis). Sekretær for styringsgruppen.

Prosjektleder:

- Terje Planke Terje.Planke@norskfolkemuseum.no. Norsk Folkemuseum (førstekonservator) & USN (førsteamanuensis). Prosjektleder for forskningsprosjektet og sekretær for faggruppen. Se vedlagt CV.

Faggruppens medlemmer:

- Christel Eline Wigen Grøndahl. christel.grondahl@bnl.no. Bygg og bevar. Fungerende Daglig leder. Webredaktør.
- Einar Engen einar.engen@kulturminnefondet.no. Kulturminnefondet. Kontorsjef.
- Inger Christine Årstad arstad@mjosmuseet.no. Avdelingsleder ved Mjøsmuseene. Folklorist og animatør. Representant fra Kjerringvern. <http://www.kjerringvern.no/bygningsvern/>
- Margret Lie Wessel Margret.Lie.Wessel@mia.no. Akershus bygningsvernssenter. Museene i Akershus. Daglig leder.
- Ola Fjeldheim ola@fortidsminneforeningen.no. Fortidsminneforeningen. Generalsekretær. Master i arkitekturvern.
- Per Berntsen per.berntsen@ntnu.no. NTNU, Tradisjonelt bygghåndverk. Universitetslektor. Ingeniør og håndverker.
- Per Ingvar Haukeland per.i.haukeland@usn.no. USN. Førsteamanuensis. Filosof.
- Peter Sjömar sjomar.peter@gmail.com. NTNU/ Tradisjonelt bygghåndverk. Professor. Arkitekt.

- Simen Omang simen.omang@handverksinstituttet.no. Rådgiver ved Norsk Håndverksinstitutt. Kulturhistoriker og instrumentmaker.
- Sjur Mehlum sjur.mehlum@ra.no. Riksantikvaren. Seniorkonsulent. Etnolog. Håndverker.
- Stian Myhren Stian.Myhren@norskfolkemuseum.no. Norsk Folkemuseum. Seksjonsleder. Leder av museumsnettverket for bygningsvern og tradisjonshåndverk. Håndverker. Arkitekturvern.
- Terje Planke Terje.Planke@norskfolkemuseum.no. Norsk Folkemuseum (førstekonservator); USN (førsteamanuensis). Prosjektleder for forskningsprosjektet og sekretær for faggruppen.
- Trond Oalann trond@oalann.no. Handverkslaget, foreningen for tradisjonshåndverk. Hordaland fylkeskommune. Tømrer, tidligere stipendiat ved NHI.

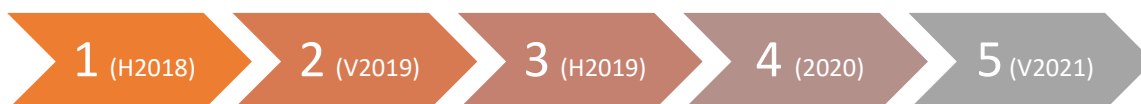
Alle medlemmene er forespurt og alle har svart entusiastisk ja på å delta. De dekker egne kostnader i prosjektet. Det er foreløpig ingen formalisering av samarbeidet utover at alle har fått søknaden til gjennomgang før søknadsfrist. Ved prosjektstart vil forholdet formaliseres gjennom en enkel avtale. Det er tre deltagere med doktorgrad og fast arbeid ved universiteter som professor/førsteamanuensis, fem har håndverksbakgrunn og de fleste har hovedfag/ mastergrad. Grunnen til å ha en så stor faggruppe er å få til en bred og åpen dialog rundt hva som skal til for å utvikle en ny faglighet i dette spesielle forskningsfeltet. Gjennom faggruppen får vi også en kanal for å bygge og bevisstgjøre forvaltningen utenfor museene.

Faggruppen skal prioritere delprosjektene og velge ut de som er støtteverdige. Anbefalingene fra faggruppen tas med til arbeidsutvalget i museumsnettverket for bygningsvern og tradisjonshåndverk som foretar en administrativ behandling av søknadene og den endelige tildelingen til hvert delprosjekt.

Faggruppens medlemmer sees som en ressurs som deltar etter vilje og evne utover dette. Minstemålet er å bidra på ett seminar underveis og å evaluere prosjektet i etterkant, sett fra sine perspektiver. Det er også et ønske å trekke dem inn som fagfolk for veiledning på ett eller flere delprosjekter ut fra kompetanse.

ÅTTE DELPROSJEKTER. Vi legger opp til 8 delprosjekter hvor vi knytter til oss opptil 8 nettverksmuseer. Museumsnettverket ser at dette vil bli en relativt kompleks prosess, men ser også at prosjektet er såpass konkret lagt opp for å passe med eksisterende forvaltningsoppgaver at det er i høyeste grad gjennomførbart. Det vil bli en blanding av klar prosjektstyring og veiledning mht fasene og metodikken på den ene siden og et lokalt selvstyre med hensyn til hvordan det enkelte prosjektet gjennomføres. Alle delprosjektene må kommentere ett til to andre prosjekter innenfor hver eneste fase. Her er dialogen i sentrum, slik at vi vet at vi har med alle delprosjektene. I tillegg vil det foregå åpen veiledning ved at faggruppen vil gå aktivt inn i underveispubliseringene på bloggen for å kommentere og diskutere metodikk og resultater. Målet er at deltagerdialogen skal både være konkret (empirisk forankret) men at den også løftes opp til å studere det analytiske arbeidet og metodikken bakover.

... oOo ...

Prosjektfaser: For å sikre framdrift i prosjektet og mulighet for god dialog legges det opp til fem prosjektfaser. Oppstart av hver fase følges opp fra Prosjektleder gjennom personlig kontakt med alle delprosjektene.

Fase 1: Høst 2018. Prosjektbeskrivelser: Relevante museer med bygningssamlinger og fast håndverkerstab sender inn prosjektbeskrivelser ut fra en mal. Hovedsaken er å finne en interessant bygning som skal repareres i løpet av prosjektperioden og hvor det eksisterer noe dokumentasjon fra tidligere. Ut fra disse

prosjektbeskrivelsene velges det ut inntil 8 prosjekter (omtalt som *delprosjekter*) som blir med videre i forskningsprosjektet. Prosjektene det skal jobbes videre med prioriteres og velges ut av en faggruppe med medlemmer som representerer ulike perspektiver:

- Alle prosjektene som blir med i studien får sin egen side på bloggen: *Bygningsvern-håndverk-forskning*.

Fase 2: Vår 2019. Eksisterende og ny dokumentasjon: Hvert delprosjekt finner fram eksisterende dokumentasjon knyttet til det utvalgte objektet for studien og analyserer denne ut fra ulike perspektiver. Hvem har gjort dokumentasjonsarbeidet, hva har de vært opptatt av? Hvor stor er presisjonen? Er de ute etter objektet eller prosesser? Er det fokus på retrospektivitet eller her-og-nå tilstanden? Er dokumentasjonen gjort ut fra behov for beskrivelser eller ut fra et konkret reparasjonsprosjekt? Hva slags blikk anlegges det på autenticitet og kildeverdi? Deretter går den lokale prosjektgruppen igjennom bygningen med dagens blikk. Målet er å se hvilke nye perspektiver vi har på bygningen og hva den kan fortelle oss i dag. Det er viktig for oss å se bygningen både som objekt og prosess (byggeprosess, endringsprosess, forfallsprosess og forvaltningsarbeid). Hvilke grep har dagens håndverkere til å se og dokumentere nye lag med kunnskap i forhold til gårsdagens forvaltere? Og hvilke perspektiver kan dagens konservatorer bidra med? Siden byggeskikkfeltet er forlatt av humaniorafagene kan man forledes til å tro at feltet er ferdig utforsket. Vår hypotese er at vi kan komme svært mye lenger i dag. Gjennom komparasjon vil vi undersøke hvilke nye perspektiver og tolkninger som kommer til ved å inkludere håndverkerne aktivt inn som likestilte partnere i et bygningsforvaltnings- og forskningsprosjekt.

- Det settes av to ukesverk til denne fasen ved hver deltagende institusjon, fordelt mellom håndverker og antikvar.
- All dokumentasjon legges ut på bloggen: *Bygningsvern-håndverk-forskning*.
- Deltagerne møtes til et seminar for å utveksle resultatene av dokumentasjonen og diskutere metodiske perspektiver for det videre arbeidet. Her vil vi samarbeide med NTNUs bachelorstudie i tradisjonelt bygghåndverk. På denne måten får vi muligheten til å diskutere metodikken med det fremste fagmiljøet på dette feltet.

Fase 3: Høst 2019. Prosessperspektiver: I denne fasen vil man i hvert delprosjekt legge vekt på materialstudier og rekonstruksjon av prosessene ved tilvirking, dimensjonering og sammenfelling av emner. Målet er å rekonstruere tradisjonen gjennom verktøyet, arbeidsprosessen og objektet. I denne fasen kjøres det intensive økter med kopiering av håndverktøy, forsøk med ulikt verktøy, rekonstruksjon av arbeidsprosedyrer og kopiering av objekter. Det er opp til det enkelte prosjekt å velge ut hovedfokus.

- Det settes av fire ukesverk til forskning i denne fasen med vekt på håndverkerens utvikling og utøvelse.
- Prosessdokumentasjon legges ut på bloggen *Bygningsvern-håndverk-forskning* og det veksles mellom å studere kontekstuelle kilder og å studere selve bygningen og prosesser underveis.
- Underveis i famleperioden vil hvert prosjekt få besøk av ett annet prosjekt.
- Fasen avsluttes med et større, åpent seminar hvor alle prosjektene legger fram sine prosesser og foreløpige konklusjoner.

Fase 4: Hele 2020. Skrivning og publisering: Vi skal formidle sluttresultatene på tre ulike måter; med blogg, seminarer og artikler. Gjennom tolv år har vi arbeidet med nærlesing av bygningsdeler, magasinstudier av verktøy, gjennomført praktiske arbeidsseminarer og etter hvert også publisert på blogg. Problemet er at de empiriske undersøkelsene, metodikken og analyseformen sålangt bare i liten grad er publisert, og enda sjeldnere trukket opp på forskningsnivå med metodiske og teoretiske vurderinger og publisering innenfor fagfelleverderte rammer.

Parallelt med denne praksisen er det etablert et bachelorstudium i tradisjonelt bygghåndverk hvor arbeidsprosessene tas på alvor. NTNU arbeider nå med å utvide til et masterprogram i samme retning, med

utstrakt vekt på refleksjon og analyse innen selve utøvelsen og det å rekonstruere fortidens praktiske arbeid. Man kan se for seg ulike måter et slikt praksisfelt kan publisere på. Det er store forskjeller på hva som ansees som faglighet ifm publisering fra de utøvende kunstfagene til humaniora og naturvitenskapene. Nettverket synes det er viktig å ha en bred forståelse av publisering, som helt klart omfavner, men ikke er avgrenset til den fagfelleverderte artikkelen.

- Denne fasen er satt til 4 ukesverk pr prosjektgruppe, likt fordelt. Den knappe tiden reflekterer at mye av arbeidet er publisert på bloggen underveis, og parallelt med de praktiske analysene.
- De fagfelleverderte artiklene samles i ett til to temanummer i Fortidsminnevern. Årbok for Fortidsminneforeningen. Eller evt. By og bygd. Årbok for Norsk folkemuseum
- Videoresultater og skriveprosessen legges ut på bloggen: Bygningsvern-håndverk-forskning
- Avsluttende konferanse.

Fase 5: Vår 2021. Rapportering: Siste fase skal omfatte evaluering av prosessen, metoden og resultatet.

- Evaluering fra deltagerprosjektene, Faggruppen og Museumsnettverkets arbeidsutvalg.
- Sluttrapport til kulturrådet.

ØKONOMI: Rammene er lagt opp ut fra 10 ukesverk pr deltagende museum. Dette er ren tid til forskning, refleksjon og utvikling. Hovedbolken av prosjektene er i form av det daglige forvaltningsarbeidet ved museene.

BUDSJETT FOR BYGNINGSVERN-HÅNDVERK-FORSKNING pr 01.06.2018					
Museumsnettverket for bygningsvern og tradisjonshåndverk					
Kostnad	beregning	sum	Søknad kulturråd	egenand.	
Lønn håndverker**	40ux37,5x450kr	675000	100 %	675000	0
Lønn konservator*	40ux37,5x450kr	675000	0 %	0	675000
Lønn prosjektleder	8ux37,5x450kr	135000	50 %	67500	67500
Dokumentasjonsutstyr		30000	50 %	15000	15000
Spesialsmidd verktøy	kr 15000x8	120000	50 %	60000	60000
Dendroanalyser	kr 20000x8	160000	50 %	80000	80000
Opprettelse av blogg		20000	100 %	20000	
Tre seminarer***	kr 15000x3	45000	50 %	22500	22500
Publisering i årbok		50000	50 %	25000	25000
ADM Norsk Folkemuseum	3*10000	30000		30000	
Deltagelse i faggruppe	4dx13px7,5tx450kr	175500	0 %		175500
SUM		2115500		995000	1120500

Periodisering				
	2018	2019	2020	SUM
	0 %	70 %	30 %	100 %
Lønn håndverker**		472500	202500	675000
Lønn konservator*		472500	202500	675000
Lønn prosjektleder		94500	40500	135000
Dokumentasjonsutstyr		21000	9000	30000
Spesialsmidd verktøy		84000	36000	120000
Dendroanalyser		112000	48000	160000
Opprettelse av blogg		14000	6000	20000
Tre seminarer***		31500	13500	45000

Publisering i årbok	35000	15000	50000
ADM Norsk Folkemuseum	21000	9000	30000
Deltagelse i faggruppe	122850	52650	175500
SUM	1480850	634650	2115500
Lønn personal	1162350	498150	1660500
Adm	21000	9000	30000
Varer og tj.	231000	99000	330000
Andre utg	66500	28500	95000
SUM	1480850	634650	2115500

KOMMENTARER TIL BUDSJETTET:

* Prosjektet er integrert i det daglige forvaltningsarbeidet ved museene. Praksisdelen ved museenes prosjekter vil gjerne utgjøre tre til fire ganger det omsøkte beløp. Vi søker her bare midler til refleksjonstid og utforskning. Den lokale delfinansieringen kunne på denne måten blitt blåst opp vesentlig, men dette ville også medført en vesentlig byråkratisering av hele økonomisiden ved prosjektet.

**Det er vanlig at konservatorer og førstekonservatorer ved museene har mellom 25 og 30% forskningstid, noe som utgjør 12-15 ukesverk pr år. Den lokale delfinansieringen på forskningstiden kan tas herfra. Den øvrige tiden tas som frikjøp av håndverkerne.

***Museumsnettverket er i dialog med Kulturminnefondet om å få støtte til praksisseminarene. Vi har fått positive signaler på forskningsprosjektet og at de ønsker å bidra med støtte til praksisseminarene.

KILDER:

- Berg, Arne, 1998. Norske tømmerhus fra mellomalderen. Bind 1-5. Oslo. Landbruksforlaget. 1989 -1998
- Byggnettverket og Håndverksnett 2016. Varmare, våtare, villare. Rapport om museas møte med klimautfordringene. <http://ryfylkemuseet.no/wp-content/uploads/2016/01/MANUS-nettutgve.pdf>
- Campbell, Colin 1996. The myth of social action. Cambridge University Press.
- Charter on the built vernacular heritage 1999. ICOMOS. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/vernacular_e.pdf Sett 24.05.18.
- Fjeldheim, Ola 2012. Tanker i tre – en studie av middelalderprosjektet. Master i arkitekturvern. AHO. Oslo.
- Gjøtterud, Hiim, Husebø, Jensen, Steen-Olsen og Stjernstrøm (red.) 2017. Aksjonsforskning i Norge. Teoretisk og empirisk mangfold. Cappelen Damm Akademisk.
- Gjøtterud, Strangstadstuen og Krogh (2017). Strategier for samarbeidende aksjonsforskning i lærerutdanning. I: Gjøtterud et al 2017. Aksjonsforskning i Norge. Teoretisk og empirisk mangfold. Cappelen Damm Akademisk.
- Heron, John and Peter Reason 2008. Extending Epistemology within a Cooperative Inquiry. I: Peter Reason and Hillary Bradbury (ed): The SAGE Handbook of Action Research.
- Håndverksnett 2014. Sluttrapport til Kulturrådet fra museumsnettverkens Bygningsvernkongress. Upublisert.
- Kathryn Herr and Gary L. Anderson 2015. The Action Research Dissertation. A Guide for Students and Faculty. 2.ed.
- Kristin Bakken (ed) 2016. Bevaring av stavkirkene. Håndverk og forskning. Pax forlag 2016.
- Kulturrådet 2018: Nettside. <http://www.kulturradet.no/museum/bygningsvern%20> Sett 24.05.18.
- McNiff, Jean. 2017. Action Research for Professional Development. Concise advice for new (and experienced) action researchers. September books. Dorset.
- Meld. St. 25 2016-2017. Humaniora i Norge. Kunnskapsdepartementet
- Meld. St. 35 2012-2013. Framtid med fotfeste. Kulturminnepolitikken. Miljøverndepartementet.
- Museumshåndboka 1980.

- Planke, Terje 2001. Tradisjonsanalyse. En studie av kunnska og båter. Doktorgradsavhandling. UiO.
- Planke, Terje 2008. *Bygningens mønster – om sammenhenger i et kulturminne*. I: By og bygd. Årbok for Norsk Folkemuseum. Oslo
- Planke, Terje 2016. *Håndverkerens rolle i kulturminnevernet*. I: Kristin Bakken (ed) Bevaring av stavkirkene. Håndverk og forskning. Pax forlag 2016. 20 s.
- Principles for the preservation of historic timber structures. 1999. ICOMOS. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/wood_e.pdf Sett 24.05.18.
- Ruud, Lise Camilla og Terje Planke 2011. Rolstadloftet. En vitenskapshistorisk biografi. I: Naguib og Rogan (red). Materiell kultur og kulturens materialitet. Novus forlag. Oslo
- Sjøberg, Svein 2009. To kulturer – med en felles utfordring. Kronikk på forskning.no. <https://forskning.no/meninger/kronikk/2009/11/kulturer-med-en-felles-utfordring> Sett 15.05.18
- St.meld. nr. 16 2004-2005. Leve med kulturminner. Miljøverndepartementet.
- St.meld. nr. 49 2008-2009. Framtidas Museum. Forvaltning, forskning, formidling, fornying. Kultur- og kirke departementet.
- St.prp. nr. 73 2005-2006. Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven.
- Venezia charteret 1964. International charter for the conservation and restoration of monuments and sites. ICOMOS. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf Sett 24.05.18.